

Takács Levente

A művelési ág jelentősége a római földmérésben

A művelési ágak szerepe a földmérésben – ha a mai magyar jogszabályi környezetet vizsgáljuk – könnyen adatható. A művelési ág rögzítése része az állami földmérési alaptérképi adatbázisnak, változása pedig olyan földmérési munkát jelent, amely a közhiteles ingatlan-nyilvántartás változását eredményezi.¹ A művelési ágak felsorolásszerű meghatározását a mindenkori ingatlan-nyilvántartási jogszabályok adják meg. A Magyarországon jelenleg hatályos szabályozás szerint ezek a szántó, rét, legelő, szőlő, kert, gyümölcsös, nádas, erdő, fásított terület, halastó és a művelés alól kivett terület.² Utóbbiba tartoznak a művelésre alkalmatlan területek, illetve a településsel, közlekedéssel, honvédelemmel stb. kapcsolatosan kivett területek, vagy éppen a kedvtelésből tartott állatok kegyeleti temetője.³ A művelési ágak szerinti besorolás lényegét a rendszeres földhasznosítás módja vagy a természetbeni állapot adja, vagyis az ott található vagy termelt növényzet határozza meg. A művelési ág és a földterületek aszerinti besorolása nem csak mezőgazdasági, hanem elsősorban jogi és ingatlan-nyilvántartási kérdés.

A felmérést és nyilvántartást a modern kartográfia és geodézia eszköztára, különösen az utóbbi évtizedek technikai fejlődésének köszönhetően (pl. fotogrammetria, térinformatika), jelentősen megkönnyíti. Alapelve, hogy lehetőleg nagy területet lefedő egységes koordináta rendszer használatára törekszik, amely magassági és vízszintes alappont-hálózatra támaszkodik. Az alappontok helymeghatározó adatai egy adott vonatkoztatási rendszert tekintve ismertek, a különböző hálózatok vagy koordináta rendszerek egymásra vetíthetők. Egyfelől tehát a rendszer relatív, ugyanis egy pont egy adott viszonyítási rendszer koordinátaival adható meg, másrészt – az egyértelmű egymásra vetítés lehetősége miatt – abszolút viszonyítású is, vagyis bármely két pont meghatározható egymáshoz képest.

A modern eszköztárat nélkülöző korokban, így például az egyébként fejlett földmérési szisztémát kialakító és működtető Római Birodalomban csak helyi hálózatok kiépítésére volt mód. A mai alappont-hálózatok nagy területeket fednek le, ezzel szemben a rómaiak földmérési gyakor-

1 2012. évi XLVI. tv. a földmérési és térképészeti tevékenységről 11. § (1) g. és 23. § (1) d.

2 109/1999. (XII. 29.) FVM rendelet 40–50. §§.

3 109/1999. (XII. 29.) FVM rendelet 50. §.

lata – néhány kivételtől eltekintve – a városok territoriumaira korlátozó-
dott. Az ebből fakadó nehézségek ellenére a művelési ágat a rómaiak is
nyilván tartották.

A következőkben egyetlen művelési ág, a szőlő példáján próbáljuk
meg bemutatni, miben látták a római földmérési szakírók a művelési
ág szerepét. A szőlő (*vitis vinifera*) az olajfával együtt olyan tényező,
amelynek jelenléte, együttes művelése a mediterrán világ meghatározó
jellegzetessége.⁴ Olyan kultúráról van szó, amely már az ókorban magas
hozamokat eredményezett; a modern becslések szerint a római hozamok
megfeleltek a 19. századi francia adatoknak.⁵ A szőlőből előállított bor
tömeges piaci igényeket elégített ki, ráadásul a szőlő termesztése és a
bor előállítása a kultúra ismérve és a mezőgazdasági innováció példája
is volt.⁶ A Kr.e. 2. században Cato a művelési ágak értéksorrendjében
száz *iugerumos* (kb. 25 ha) földbirtok nagyságot alapul véve a sok bort
termő szőlőültetvényt sorolja az első helyre (*vinea est prima, vel si vino
multo est*).⁷ Columella az 1. században írt mezőgazdasági értekezésének
egész harmadik könyvét, valamint a negyedik könyv nagy részét a szőlő
művelésének, a szőlőfajták ismertetésének, a metszésnek és a bujtvá-
nyozásnak szenteli. Ezzel a szőlő a legnagyobb terjedelemben tárgyalt
növény. Ugyanennek a munkának az ötödik könyve azzal kezdődik, hogy
Columella elhatárolja egymástól a földmérő és a földműves feladatait.⁸
A két foglalkozást ugyan élesen megkülönbözteti, mégis részletesen
foglalkozik a földterület mértékegységeivel és a parcellák területének
kiszámításával. Az ehhez illusztrációul felhozott gyakorlati példát nála
történetesen az adja, hány szőlőtőke telepíthető adott alakú és nagyságú

4 Harris, William Vernon: *Rethinking the Mediterranean*. Oxford, 2006. 4 és 21–22.

5 Kroon, Geoffrey: Food Production. In: *The Cambridge Companion to the Roman Economy*. Szerk. Walter Scheidel, Cambridge, 2013. 159. Johnson Hugh: *A bor története*. Bp., 2005. 38. Papp Imre: A francia szőlő- és borkereskedelem szerkezeti változásai a 19. században. In: *Szőlőtermelés és borkereskedelem*. Szerk. Orosz István – Papp Klára, Debrecen, 2009. 269–294.

6 Kroon, 2013, 161–163, 171. Grüll Tibor: *A Római Birodalom gazdasága*. Bp., 2017. 183–187. Általában: Tchernia, André: *Le vin de l'Italie romaine: essai d'histoire économique d'après les amphores*. Róma, 1986. Jakab Éva: *Borvétel és kockázat*. Bp., 2017.

7 Cato *agr.* 1. Az értéksorrend elemzéséhez Maróti 1981, 154–157. Vö. még Varro *r.* 1.7.9–10. Columella 3.3.

8 Columella 5.1.3. Erről M. Borzsák Erzsébet: Földmérés a rómaiaknál. = *Agrártörténeti Szemle*, 1967. 3–4. sz. 410–419.

parcellára.⁹ A földterület felmérése és a szőlőművelés Columellánál ilyen módon kapcsolódik össze.

Az első századi mezőgazdasági szakíró példáját tankönyvi szemléltetésnek is tekinthetnénk, ha a római jogszabályok nem tanúskodnának arról, hogy a szőlőültetvényen valóban számon tartották a tőkék számát. A 6. században a iustinianusi jogalkotás a *censusok* (adófelmérések) kapcsán az alábbiakat rögzíti: „A census előírása rendelkezik arról, hogy a földeket a következőképpen kell a censusba felvenni: a telek neve; melyik városban és pagusban van, és melyik két telek a közvetlen szomszédja; hány iugerum területű az a föld, amelyre a megelőző tíz évben vetettek; hány tőke van a szőlőföldön; hány iugerum területű az olajfaültetvény ...”¹⁰ Az adóalap meghatározásánál a szőlő esetében tehát nem a beültetett területet, hanem a tőkék számát vették alapul. A 3. század neves jogtudósára, Ulpianusra visszamenő szövegben latinul a *vinea quot vites habeat* (hány tőke van a szőlőföldön) fordulat szerepel. A felmérésben – talán nem véletlenül – éppen az a szó, a *vinea* szerepel, amelyik a földmérési szakíróknál is előfordul.

A *vinea* szót természetesen nem csupán a földmérőknél találjuk meg, hanem a római (mezőgazdasági) irodalom több művében feltűnik. Sőt, a kifejezést a katonai szaknyelvbe is átkerült a városostromok egyik eszközének jelölésére.¹¹ Ilyen kontextusban a magyar fordítások szőlőlugasnak vagy védőtetőnek fordítják a szót, amit leginkább védekező funkciója indokol. Egy olyan eszközzel van szó, amelyik a városfalhoz közeledő támadókat vagy eszközöket oltalmazta.¹² Ennek illusztrálására elegendő itt egy Caesar részletet idézni: „Rajtaütésszerűen akarta bevenni a várost, mert úgy hallotta, hogy nem védelmezik; de bármilyen kevesen voltak a védők, a széles árok és a magas falak meghiúsították a tervet. Caesar tábornok vert, szőlőlugasokat tolatott előre, és hozzáfogott az ostrom előkészítéséhez. Közben, következő éjjel, a *suessio* menekültek egész hada ide, a városba érkezett. A szőlőlugasok azonban gyorsan közeledtek a falak felé, magasodott a töltés, épültek a tornyok: a rómaiak tüneményes gyorsasága, és a gall földön sosem látott, hírből sem hallott hatalmas ost-

9 Columella 5.2.10.; 5.3.1–6.

10 Ulpianus D. 50.15.4pr. Illés Imre Áron fordítása.

11 Caesar *bG* 2.12.3. 3.21.2–3. *bc* 1.36.4. Livius 5.7.2. Propertius 4.10.34.

12 Az angol meghatározás: „a shedlike structure used in ancient Rome to protect besiegers” In. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/vinea> – Letöltés ideje: 2021. december 1.

romművek végül annyira megfélemlítették a város lakóit, hogy követek útján megadási szándékukról értesítették Caesart.”¹³

A katonai eszköz szőlőlugasként történő fordítása nyilvánvalóan a szőlő egyik termesztési módjára megy vissza, jóllehet nem biztos, hogy a latin *vinea* szó egyértelműen megfeleltethető a magyar szőlőlugas szónak. A szőlők telepítésének és művelésének a rómaiak több módszerét ismerték. A támrendszer nélküli telepítést a római szakírók általában elvetették.¹⁴ Az egyedi támaszok mellett használták a modern szőlőművelés kordonos támaszát valamelyest megelőlegző elrendezést, amikor a *vitis iugata* típusú alátámasztást sorokba rendezték, valamint ismerték és alkalmazták a lugast is.¹⁵ A földmérési szakíróknál előforduló *vinea* szó azonban nem annyira a támasztás módjára utal; általános értelemben inkább fordítható szőlőskertnek, olykor kontextustól függően szőlőtökének is, specifikusan viszont az egy szőlőskertben vagy területen lévő rendezett sorokba ültetett szőlőket, szőlőtökéket jelenti.¹⁶

A római földmérők feladatai közé tartozott a földek felmérése, felparcellázása, a teleknyilvántartás rögzítése, valamint vitás esetekben szakmai állásfoglalás kialakítása. Ennek megfelelően a *vinea* szó a római földmérési szakíróknál többféle kontextusban található meg. Elsősorban a telkek részeként vagy olykor a telekhatárt kijelölő elemként említik.

A római földmérési irodalom kiindulási pontja a *centuriatio* volt, egy olyan földmérési, földosztási rendszer, amely egymást derékszögben metsző, illetve egymással párhuzamos mezsgyék alkalmazásával saktáblaszerű parcellarendszert alakított ki. A parcellákat feliratos határkövekkel jelölték.¹⁷ A római szerzők e parcellázás bemutatása után sorra vették az eltérő határkijelölési metódusokat és a speciális parcella típusokat is. Ezeknél a szabályostól eltérő eseteknél tanácsot adtak arra

13 Caesar *bG.* 2.12. Szepessy Tibor fordítása.

14 Pl. Columella 5.4.2.

15 Részletesen l. White, Kenneth Douglas: *Roman Farming*. London, 1970. 228–236. Hoffmann Zsuzsanna: *Mezőgazdaság és agrárviszonyok az ókori Rómában*. Szeged, 2014. 90–91. Johnson, 2005, 39. Jashemski, Wilhelmina: *The Discovery of a Large Vineyard at Pompeii: University of Maryland Excavations, 1970.* = *Americal Journal of Archaeology* 1973. 77. sz. 33. Grüll, 2017, 185.

16 Cato *agr.* 32–33. Varro *r.* 1.8. Cicero *agr.* 2.67. Columella 3.5.3. és 5.5. L. még White, 1970, 397. A rendezettségre l. még a nem római, de ókori példát. Ézs. 5,1–2: „Szőlője volt kedvesemnek kövér hegyoldalon. Fölásta és megtisztította a kövektől, beültette nemes vesszővel. Közepére tornyot épített, sajtót is vágatott benne.” A *Vulgata* latin szövegében itt is a *vinea* szó szerepel.

17 A rendszer leírását l. Takács Levente: *A római földmérés*. Máriabesnyő – Gödöllő, 2014. 36–47.

vonatkozóan, hogyan lehet elhatárolni egymástól a földdarabokat, hogyan lehet megállapítani a birtokhatárokat. Hyginus például egy olyan esetet említ, amikor a szőlőskert (*vinea*), az erdőterület vagy a gesztenyeültetvény nem közvetlenül kapcsolódik a földhasználó területéhez, hanem valaki más földjének közepén (*in medio alterius agro*) helyezkedik el. Ez a földhasználati és jogi szempontból sérülékeny helyzet egy vita esetén kellő körültekintést igényel a vizsgálatot végzőtől (*inspector*). A tulajdonjog igazolásához fel kell használnia az elásott és felszínen látható határjelölő elemeket (*signis defossis aut terminis*).¹⁸

Első olvasásra ez nem tűnik problematikusnak, de a szakírók több esetet is felsorolnak, amikor figyelmesen kell eljárni e jelek megfigyelésében, értelmezésében. A telekhatárok kijelölésére szolgáló elemek rendeltetése és értelmezése sokféle lehet. Egy árok például egyaránt szolgálhat a víz elvezetésére vagy éppen a telekhatár jelölésére és biztosítására, sőt e funkciók akár egybe is olvadhatnak. Siculus Flaccus tudósít arról, hogy bokrok (*vepres*) is szolgálhattak határkijelölő gyanánt. Ilyenkor több tényezőt kellett figyelembe venni. Értelemszerűen nem minden bokor vagy bokros rész jelölt telekhatárt. A földdarab közepén is lehetett ilyen, amennyiben a földműves hanyagságából a terület elvadult. Az ültetett vagy tájidegen fajtákat tartalmazó bokrok esetében már nagyobb valószínűséggel lehet vélelmezni azok határkijelölő szerepét, de még ez esetben is alaposan kell eljárni. Egyes vidékeken ugyanis – legalábbis a szakíró szerint – más területekből szereznek be és ültetnek el bokrokat, hogy ezzel a kertet vagy éppen a szőlőskertet védjék (*quae tutelam vineis aut hortis praestent*).¹⁹ Az ilyen felhasználás természetesen nem a földmérés, hanem a földművelés körébe tartozik.

Előfordulhatott – tudósít Siculus Flaccus –, hogy a földművesek elszántották vagy felásták a mezsgyét így zavarva össze a telekhatárokat. Amennyiben szőlőültetvények találkoztak (*duo possessores extremis finibus vineas habent*), akkor ilyen probléma nem keletkezik, hiszen a műveléshez szükséges ásás jól kijelöli a határvonalat.²⁰ Siculus Flaccus művének jelentős részét azt teszi ki, hogy szerző felsorolja, milyen módon lehet jelölni a telekhatárt, s az egyes jelölőkről mit kell tudni a földmérőknek. Az utak, vízfolyások és árkok után a falkerítés (*maceria*) következik, amelyet a mezőgazdasági gyakorlat számtalan okból hasz-

18 Hyginus 80, 30–33C. A földmérési szakírókat lap- és sorszám megadásával a következő kiadás alapján hivatkozunk: Campbell, Brian: *The Writings of the Roman Land Surveyors. Introduction, text, translation and commentary*. 2000.

19 Siculus Flaccus 112,34C–114,2C.

20 Siculus Flaccus 118, 10–15C.

nálhatott, nem csupán a határok kijelölésére. A *maceria* tkp. összehordott kövekből áll össze (*ex congesione lapidum*), ami talajfajtatól függően létrejöhett csupán a talaj megtisztításának okán (*terrarum excipiendarum causa*), de a fal megvédhette a szőlőültetvényt, a gyümölcsöskertet stb. a vadkártól is (*ab incursionibus bestiarum*), s természetesen a telekhatárt is jelölhette. A földmérőnek ezért gondosan meg kellett vizsgálnia minden körülményt, hogy mi okból létesült egy ilyen tereptárgy.²¹

E szövegrészben a földmérési szakíró nem csupán a *vinea* szóval jelölt szőlőskertet említi, hanem szóba hozza az *arbustum*ot is. A latin szövegben nem található további specifikáció, így az angol fordító jobb híján általánosságban adja vissza a jelentést az angol *plantation* szóval.²² Az *arbustum* szó még egy helyen, szintén Siculus Flaccusnál található meg a földmérési szakírók korpuzában. E helyütt arról esik szó, hogy a fák és fasorok milyen módon határolhatják el a parcellákat. A földmérő számára fontos szempont a fafajta megfigyelése. A határvonalra olyan fákat kell telepíteni, amelyek eltérő fajtájúak a helyben szokásostól. Az is felkeltheti a figyelmet, ha sűrűbben vagy az *arbustum*okhoz képest eltérő rendben ültetik ezeket.²³ Az *arbustum* itt valószínűleg olyan szőlőültetvényt jelent, ahol a szőlőt egy fára futtatták fel. Egyes vélekedések szerint ez a fajta telepítés bő termést, de alacsonyabb minőségű bort eredményezett.²⁴

A fenti példákából az tűnik ki, hogy a földmérési szakírónál a szőlőültetvény (*vinea*) önmagában ritkán jelentett figyelembe veendő tényezőt. Leginkább azért szerepel, mert vélhetően értékes volta miatt a földművesek igyekeztek megvédeni bokrokkal, kőrakásokkal. A bokrok, kőrakások és más határjelölő tereptárgyak pedig többes természetűek voltak, így földmérési szempontból mindig mérlegelni kellett funkciójukat. Siculus Flaccus mindössze egyszer utal arra, hogy a szőlőültetvények találkozása földmérési szempontból viszonylag könnyen áttekinthető helyzetet eredményez. Talán ez utóbbi körülmény magyarázza, hogy a „gyakorlatban” is előfordult ilyen helyzet.

A *Casae Litterarum* címen ismert munka közelebbről meg nem határozott földterületek (villák, telkek stb.) határait írja el. Az egyes entitásokra a *casa* kifejezést használja, s az abécé betűivel jelöli őket (pl.

21 Siculus Flaccus 116, 6–10C.

22 Siculus Flaccus 116,9C.

23 Siculus Flaccus 110, 1–17C.

24 Varro *r.* 1.8.3. Columella 3.3.2. Palladius 3.10. Említi még Horatius *epod.* 2.9.

casa per N nomen habens).²⁵ Åke Josephson meglátása szerint semmi sem utal arra, hogy a *Casae Litterarum* oktatási célra használták volna, hanem a listába szedett határleírások inkább jogi vagy adózási célból készült felmérések (részei) lehettek – az arausioi kataszterhez hasonlóan.²⁶ A nem túl olvasmányos alkotásban többször fordul elő a *vinea* kifejezés. Ebből egy esetben, a G jelű parcellánál a szőlőskert éppen a birtok határán helyezkedett el. Ráadásul nem két szomszédos terület határán, hanem három terület találkozási pontján (*in trifinio*).²⁷ Az olyan helyekre, ahol három telekhatár találkozott, a földmérési szakirodalom tanúsága szerint speciális jeleket helyeztek el.²⁸ Elképzelhető, hogy egy szőlőskert a maga kimért soraival, felásott földjével – ahogy a fentebb idézett Siculus Flaccus hely is kiemelte – jó szolgálatot tett a területek látható elkülönítésére egy ilyen viszonylag bonyolult helyzetben.²⁹ Egy további esetben a *vinea* a határ- ill. területleírás szokásos elemeként tűnik fel, mint a hegy, a rét, a patak.³⁰ Egy harmadik előfordulás szerint a Q jelű *casa* is rendelkezik szőlőskerttel, amelyik a házhoz képest egy folyón túl terült el egy paktól körbeölelve. A szőlőskertben síremlékek (*memoriae*) találhatóak. A birtok leírása a szőlőskerten túl is folytatódik, így nem valószínű, hogy ebben az esetben a *vinea* a telekhatáron helyezkedett volna el.³¹ Ez utóbbi két leírásban inkább az lehet érdekes, hogy milyen elemeket vett fel írjuk a listába: folyó, patak, hegy, rét (*pratium*), mező (*campus*), szőlőskert (*vinea*). Többé-kevésbé ugyanezek az elemek tűnnek fel a többi *casa* leírásánál is, aminek magyarázatául a sematizmus, a hasonló táj és művelési adottságok, valamint

A római földmérők feladatai közé tartozott, hogy szakértőként vagy ritkábban döntőbíróként részt vegyenek a telekhatárok (vagy éppen városok határai) körül kialakult viták rendezésében.³² E funkciójukat

25 Peyras, Jean: *Arpentage et administration publique a la fin de l'antiquité*. Besançon, 2008. 32 és 89. Josephson, Åke: *Casae Litterarum. Studien Zum Corpus Agrimensorum Romanorum*. Uppsala, 1950. 30–31.

26 Josephson, 1950, 25–27 és 71. Ezzel szemben Campbell, 2000, xlv inkább oktatási segédanyagnak véli.

27 *Casae Litterarum* 232, 19–20C.

28 Ilyen példák olvashatók: 72,1C. 226,5C és 228,15C.

29 A *vinea* kifejezett határjelölő funkciójára van még példa Innocentiusnál: Peyras, 2008, 21.

30 *Casae Litterarum* 232, 25–30C. L. még Peyras, 2008, 33.

31 *Casae Litterarum* 234,20C. A szöveget illetően vö. Peyras, 2008, 26 és 34.

32 A római földmérők igazságszolgáltatásban betöltött szerepéről legújabbban, sok vitatható megállapítással: Israelowich, Ido: *Land Surveyors and the Roman Court*. =

feliratok is bőven megörökítik, de a földmérési szakírók is említik. Jogi jellegű érdeklődésüket – amely az általános római kultúrában gyökerezik – jól mutatja, hogy a szakmunkák egy része kifejezetten a földdel, telekkel kapcsolatos jogvitákkal foglalkozik. A *de controversiis* címmel összefoglalható munkák közül a késő ókori Agennius Urbicusé³³ az egyik, amelyik megemlíti a szőlőültetvényt a római jogban a jogérvényesítés egyik eszközeként szolgáló *interdictum* kapcsán. Az *interdictum* egyfajta peren kívüli jogsegély, amit fajtájától függően a döntés, tilalom, végzés szavakkal adhatnánk vissza. Voltaképpen a jogvitában eljáró tisztségviselő (praetor, helytartó) rendelkezéséről volt szó, amellyel valamilyen magatartást megtiltott vagy megkövetelt a felektől. Az *interdictumok* egy része (*i. uti possidetis, i. utrubis*) a birtoklási helyzet megállapítását (a birtok megszerzését vagy megtartását) célozta azért, hogy a birtokkal (*possessio*) kapcsolatos viták gyorsabban lezárhatók legyenek. Egyes fajtái már a Kr.e. 111-es földtörvényben is megtalálhatók.³⁴

Agennius Urbicus ezt a jogintézményt valóban a birtoklás kérdéskörénél említi, s alkalmazhatóságát nem jogi, hanem tulajdonképpen mezőgazdasági ismérvekhez köti. Bozótos, elhagyott vagy legelőnek használt területen nem lehet *interdictumhoz* folyamodni, mert a birtoklás kevéssé bizonyítható (*multo minorem possessionis habent fidem*). Ezzel szemben *interdictumhoz* lehet folyamodni a rétek, szántóföldek és szőlőskertek esetében, mert azok művelt területek, s a birtok ténye rövid idő alatt megszerezhető, a birtoklás ténye pedig könnyűszerrel megállapítható.³⁵ Agennius Urbicusnál így az egyes művelési ágak, pl. a szőlő földmérési és jogi relevanciával bírnak.

A *Commentum* címen fennmaradt munka szerzője az ún. *de loco* jogvita kapcsán arról ír, hogy a vitás felek igényét és állítását egy terület hovatartozását illetően a művelési ágak alapján is el lehet dönteni. Erre két példát említ: a fákat és szőlőültetvényt. Előbbinél a fák kora, fajtája és vágásérettsége segíthet a terület jogi helyzetének tisztázásában. A szőlőültetvénynek pedig éppen azokat a tulajdonságait emeli ki, amelyek közül az egyik a földmérők számára is releváns volt, s az egyszerű szemlélőnek

Revue Internationale des Droits de l'Antiquité, 2019. 66. sz. De Nardis, Mauro: *The Writings of the Roman Land Surveyors: Technical and Legal Aspects*. London, 1994.

33 Agennius Urbicus datálásáról és munkájáról: Campbell, 2000, xxxi–xxxiii. és Pascual Castillo, Josefa Maria: Agennius Urbicus. Agrimensor o Jurista? *Iberia*, 1998, 95–107.

34 Iulianus D. 43.8.7. Gaius *Inst.* 4.139. Vö. Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Bp., 2006. 191. és 313.

35 Agennius Urbicus 30,34–32,4C.

is feltűnő. A szőlőültetvényeknél a döntést segíti, hogy a sorokat egyenlő távolságba telepítik, az egyes sorokban azonos korú és fajtájú szőlők vannak. A sortávolságban, a korban és a fajtában előforduló különbségek pedig segíthetnek az adott parcella jogi helyzetének eldöntésében.³⁶

A Commentum szövege azért is figyelemre méltó, mert voltaképpen egy idézet. A Commentum szerzője minden bizonnyal egy keresztény, késő-ókori személy volt,³⁷ aki attól a Hyginustól másolhatta szövegét, aki a szövegéből vett utalások alapján 100 körül írhatta meg munkáját.³⁸ Ebből következően a vitás helyzet és vita eldöntését segítő jellemzők évszázadokon keresztül megfigyelhető voltak. A *de loco* esetkörbe tartozó a római földmérők azokat a vitás helyzeteket sorolták, amikor nem a határvonal elhelyezkedés, a határvonal futása vagy a mezsgye képezte a vita tárgyát, hanem egy adott földdarab jogi helyzete.³⁹ A szőlőművelés sajátosságai ilyen esetben az eljáró személyek segítségére siettek.

Az ókori római szőlőtermesztés számos művelési módot tartott számon, de a növények rendezett sorával jellemezhető parcellák, azok méretének és a rájuk telepíthető vagy telepített tőkék számontartása ugyanúgy jellemző volt, mint manapság. A szőlőültetvények ilyen fajta rendezettsége, amely egy mai szemlélőnek vagy utazónak is szembeütő, az ókorból régészeti példával is igazolható. 1996-ot követően több ásatással Budapest III. kerületében Csúcshegy-Harsánylejtő lelőhelyen sikerült egy római kori szőlőültetvény nyomaira bukkanni. „A szőlőültetvényként értelmezett jelenségcsoport nagy felületen (összesen legalább 2700 m²) hosszúkas, szabályos sorokban, szabályos közönként elhelyezkedő beásások formájában mutatkozott.”⁴⁰ A feltárások alapján a kutatók két rendszert azonosítottak 1,7 és 1,9 méteres sortávolságokkal. Az egyik rendszer pontosan kelet-nyugati tájolású volt, a másik ettől némileg eltért. A beásásokat a kutatók ültető gödrökként értelmezték, ami jól megfeleltethető Plinius és Columella leírásainak.⁴¹

Az ültető gödrök szabályos sora, a meghatározott sortávolság, a tájolás mind olyan tulajdonságok, amelyeket egy római földmérő nagyra értékelt volna, ha munkája során eltéved a Harsánylejtő lankás dombol-

36 Commentum 60, 26.

37 Campbell, 2000, xxxiv.

38 Campbell, 2000, xxxv.

39 De Nardis, 1994, 91–94.

40 Havas Zoltán: Új adalékok a római kori szőlőműveléshez Aquincum környékén. = *Budapest Régiségei*, 2011. 44. sz. 183–197. 185.

41 Havas Zoltán: Aquincum szőlői. = *Ókor*, 2008. 3. sz. 99–100. Havas, 2011, 184–185.

dalára. A szőlőültetvények ilyen már-már mértani rendezettsége, a területéhez tartozó tőkeszám ismerete és a szőlőművelési ág egyéb jellemzői ugyanis segítették a római földmérőket feladataik végrehajtásában. A gondozott szőlőültetvény látható formában különíthette el egymástól a szomszédos telkeket, mint ahogy arról Siculus Flaccus beszámol, amit megerősíti Casae Litterarum egyik helye is. Lényében a szőlőültetvénynek ugyanezt az aspektusát emelik ki azok a szöveghelyek, amelyek a jogvitákról tudósítanak (Hyginus, Agennius Urbicus, Commentum). A rendezettség, a sortávolság, a rendszeres ásás vagy kapálás olyan sajátosságokat jelentettek, amelyeket egy birtoklási helyzet tisztázásakor felhasználhattak földmérők.

Bármennyire is széles körűen és az alapelveket tekintve következetesen alkalmazták is a Római Birodalomban a *centuriatio* rendszerét, mindig bőven akadtak olyan földterületek, amelyeket ez a földmérési és földosztási rendszert nem érintett. A *centuriatio* elméletben merev vonalhálózata is kénytelen volt a terepadottságokhoz idomulni, ami sok helyi megoldást, a szakírók munkáiban lefektetett elvektől számtalan eltérést eredményezett.⁴² Megbízható és egységes alappont-hálózat híján a római földmérők rászorultak egyéb tényezők figyelembevételére. Ennek ők maguk is tudatában voltak. Frontinus éppen a *de loco* jogvita rövid ismertetésénél állapítja meg, hogy, ha más nincs, akkor a művelési ág különbözősége (*culturae discrimine*) adhat támpontot a telkek elhatárolására. Ugyanezt állítja Hyginus is.⁴³ A példák még sorolhatók lennének, de összességében megállapítható, hogy a művelési ág (és jellegzetességei) kiegészítő jelleggel hozzájárult a földmérők munkájához és a római jogalkalmazáshoz. Különösen egy olyan művelési ág esetében, mint a szőlő.

42 Takács, 2014, 39–42.

43 Frontinus 4,27C. Hyginus 80,27C.